Тібор СЕКЕЛЬ

КУМЕВАВА, СИН ДЖУНГЛІВ

З сербохорватської переклала НАДІЯ ГОРДІЄНКО-АНДРІАНОВА

ЯК ЗНАЙОМИТЬСЯ ІНДІАНЕЦЬ

— Ягуар!.. Ягуар!..

Цей крик вирвався майже водночас із грудей кількох моїх супутників. Дехто з них стояв, спираючись на поручні палуби, інші чимдуж бігли трапом угору, щоб і собі скоріше потрапити на палубу.

Мою увагу теж привернули ці крики. Піднявшись на палубу, я побачив незвичну картину. Посеред розбурханої річки нам назустріч швидко плив за стрімкою течією острівець.

Арагвайя, притока Амазонки у Південній Америці,— то вельми примхлива річка. Тут часто трапляється, що сильна течія під час повені відриває й несе за собою великі брили річкового берега — разом із деревами, кущами й тваринами, які в ту мить були на ній.

Пасажири на палубі показували пальцями в напрямі плавучого острівця. Усі вони були дуже схвильовані й збуджені,— адже то були переважно селяни з нетрів Бразілії, котрі жили далеко від багатолюдних міст.

Селянин у крислатому брилі — сомбреро — щось вигукнув; темношкіра жінка з дитиною, прив'язаною хусткою в неї за спиною, проштовхувалась наперед, щоб побачити, що ж там таке незвичайне діється. Діти, які не звикли до метушні і криків дорослих, розплакались.

Простеживши, куди показують пальцями ті, що стояли переді мною, я зрозумів, чого вони хвилюються. Перед одним із кущів стояв на плавучому острівці ягуар, найбільший і найнебезпечніший хижий звір південноамериканських джунглів.

Мені вже не раз доводилося бачити ягуара у джунглях під час моїх дослідницьких подорожей по Південній Америці. Він завжди був величний на вигляд — гордий, сильний, готовий щомиті до нападу. Але цей ягуар поводився зовсім не так. Жовта з чорними плямами шерсть на ньому, мокра й брудна, робила його схожим на намоклого кота. Він перелякано щулився під кущем. Ягуар дивився на нас покірним поглядом і ніби благав допомогти. Та ми нічим не могли зарадити його лихові.

Поки мй співчутливо дивилися на нього, бистра течія несла вперед "царя джунглів". Ягуар чекав, що острівець під ним от-от розпадеться і він потоне у хвилях, якщо не встигне вчасно допливти до берега й урятуватися.

Ось уже острівець зник у нас з очей, а ми й досі ще стояли непорушно на палубі. Коли це враз наше суденце наразилося на якийсь підводний предмет і його так струснуло, що дехто з пасажирів навіть упав на палубу.

Судно спинилося, почувся страшенний тріск і хряскіт десь ізсередини корабля. Нам здавалося, що старе суденце, яке вже протягом багатьох років переправляло пасажирів і перевозило товари між селами вздовж річки Арагвайї, розлетиться на друзки. Але воно не розлетілося, тільки дуже перехнябилось на один бік, так, що багато хто з пасажирів утратив рівновагу. Залунали перелякані крики. Пасажири в паніці наштовхувалися одне на одного. Хто хотів бігти праворуч, хто — ліворуч. Дехто біг трапом нагору, інші спускалися вниз.

Раптом хтось закричав:

— Ми тонемо! Тонемо!

Справді, пасажири, які стояли на палубі, відчули, що вода вже сягає ніг.

Зчинилася ще більша паніка. Зусібіч чулося ридання жінок і дітей. Майже всі чоловіки були взуті в сандалі, дехто — в чоботи, а вдягнені у штани та сорочки. Жінки ж були або босі, або взуті в шкіряні сандалі, а вбрані — у сукні зі строкатого полотна, кілька з них запнуті хустками, зав'язаними на потилиці.

І тоді на палубі з'явився капітан судна, кремезний вусатий чоловік у кашкеті морського офіцера і в тільняшці з білими та блакитними смугами. Вигляд у нього був стурбований, але ознак паніки, як інші, він не виявляв. Голос його, підсилений рупором, намагався перекричати лемент:

— Пасажири, пасажири! Не штовхайтеся! Ніякої небезпеки нема. У нас є рятувальна шлюпка, і вас усіх перевезуть на берег… Заспокойтеся! Не кричіть і не штовхайтеся!..

Чи то слова капітана так подіяли на людей, чи, може, тому, що всі побачили, як двоє матросів спускають рятівну шлюпку, але ми трохи заспокоїлися.

Першими перевезли на берег річки чотирьох матерів із дітьми. Потім матроси повернулися до нашого судна, і в шлюпку спустилася решта жінок. Аж тоді надійшла черга чоловіків. Усього нас було на суденці близько тридцяти осіб, і транспортування тривало майже цілу годину.

Поки ми нетерпляче ждали своєї черги, вода на палубі піднімалася дедалі вище. Та лише після того, як останній пасажир опинився на березі, капітан і корабельна команда покинули суденце.

Ми стояли на березі бистрої річки посеред справжнього пралісу. Дерева й кущі були густо переплетені ліанами — довгим і гнучким, як линви, висячим корінням. Перед нами посеред широкої жовтої річки здіймався над водою ніс нашого суденця. Ми дізналися, що причиною аварії був підводний стовбур, який продірявив дно судна. Проте зараз цей самий стовбур підтримував його, не даючи зовсім зануритись у воду.

Ми були в розпачі. Загинув увесь наш багаж, ми опинилися в незнайомих для нас джунглях найдикішої частини Бразілії. До того ж у нас зовсім не було харчів.

Капітан намагався якось підбадьорити нас. Він казав, що завтра ми спробуємо повитягати валізи з судна, а можливо, нам пощастить витягти і саме судно і залатати пробоїну. Тоді, через кілька днів, ми рушимо далі.

Правду кажучи, ми не дуже вірили в таку можливість, однак трохи заспокоїлися.

Гострими довгими ножами — мачете — ми повирубували частину чагарника й очистили досить простору галявину. Посеред цієї галявини ми розвели багаття й посідали навколо нього на пеньках. Одні сушили мокрий одяг, інші грілися.

День уже хилився до вечора. У нас не було чого їсти, і тільки-но ми згадали про це, як одразу відчули голод.

Із глибини джунглів до нас долинали різні звуки й голоси. Очевидно, багато всяких звірів жило в цьому пралісі. Серед тих голосів ми виразно могли розрізнити хрипкий крик якогось птаха, що літав поблизу.

— Це дикий індик — мелеангр. Я пізнаю його голос, — сказав один із пасажирів.

Гілка у нас над головами гойднулася — то опустився на неї цей прегарний птах. Пір'я в нього було брунатне з білими смугами.

— Якби хоч хтось із пасажирів мав рушницю, ми легко підстрелили б його, — сказав один літній добродій. — І тоді у нас була б смачна вечеря.

Та, на жаль, рушниці ні в кого не було.

Усі ми ще дужче зажурилися й похнюплено сиділи навколо вогню.

Зненацька в повітрі щось просвистіло. Почувся різкий крик, і дикий індик з шумом упав прямісінько посеред нашого вогнища. Дехто зі страху попадав зі своїх пеньків на землю, інші голосно скрикнули. Усі ми були вражені цією пригодою і не знали, що й думати.

Наше збентеження ще не минуло, як раптом ми почули сміх. Усі поглянули туди, звідки він линув. І тоді ми побачили, що з гілки спускається на землю індіанський хлопчик. У руці він тримав лук без стріли.

— Я — Кумевава із племені каража. Друзі звуть мене Вава. Індик — смачна їжа. Я підсмажу його. Кумевава ловив рибу, далеко. Хотів напитися води, відчув — вода солона. Одразу зрозумів: десь потонуло судно, що везло сіль. Тоді Вава поспішив, бо люди в небезпеці.

— Невже тільки з того, що вода солона, ти здогадався, що люди в небезпеці? — спитав я хлопчика.

— Старий Малоа каже: "Де бджоли, там і мед".

— Але ж твоє плем'я не любить блідолицих, чого ж тоді ти прийшов?

— Старий Малоа каже: "Хто допоміг людині у скруті — допоміг і собі".

— Це добре, але як ти можеш допомогти нам? Тобі ж, мабуть, не більше як десять років?

— Ні, дванадцять! А Малоа каже: "Рибу вимірюють за довжиною, а людей — за знаннями".

Сказавши це, малий Кумевава зрубав два рогачі, вбив їх у землю обабіч вогнища й почепив на них уже обскубаного й випотрошеного індика.

РИБОЛОВЛЯ З КУМЕВАВОЮ

Плем'я каража, до якого належав Кумевава, було мені добре відоме — я прожив у ньому днів десять усього за кілька тижнів до аварії судна. Про це я сказав юному червоношкірому хлопчикові і навіть пригадав імена кількох чоловіків його племені, з якими встиг заприятелювати. Хлопчик мовчки слухав мене. Коли я скінчив, він промовив:

— Кумевава знає. Ти жив у вігвамі вождя Ватау. Кумевава зразу впізнав. Ти частував солодощами мене та інших дітей.

Тієї ночі ми спали на розстеленому пальмовому листі, якого кожен сам для себе нарізав і намостив якомога зручніше.

Багато незвичних таємничих звуків, що долинали з похмурих джунглів, і неспокій через ту складну ситуацію, в якій ми опинилися, не давали нам спати.

А рано-вранці, на світанку, малий індіанський хлопець розбудив мене й спитав:

— Ньїкучап хоче йти з Кумевавою ловити рибу?

Слово "ньїкучап" мовою його племені означає "бородань"— я в той час носив велику бороду, а в індіанців бороди не ростуть.

Певна річ, я охоче прийняв його запрошення. Цей хлопчина викликав у мене симпатію з першої хвилини.

Кумевава вже приготував свою пірогу — на дні її лежало знаряддя, потрібне для ловлі риби. Воно складалося з лука й кількох стріл та гарпуна, тобто списа, що закінчувався міцним залізним наконечником. Гарпун був прив'язаний довгим мотузком до носа човна — цю зброю застосовують, коли ловлять великих рибин.

Малий індіанець сів на кормі піроги і звідти з допомогою маленького весла вправно керував довгим хитким човном, видовбаним із стовбура дерева.

Вранішнє повітря було свіже й приємне в цім спекотнім амазонськім краю.

На обох берегах Арагвайї здіймалися стіною джунглі: могутні старі дерева й чагарі, що густо поспліталися.

Ми пливли вздовж лівого берега річки й виразно могли чути крики багатьох тварин.

— Оце, що так голосно кричить, називається мавпа-ревун, — сказав Кумевава. — Ми зараз наблизимось до неї.

Він подав мені знак рукою, щоб я гріб, а сам своїм малим весельцем зовсім беззвучно спрямував човен до берега, де росло крислате дерево, гілля якого схилялося майже до води. Там Кумевава пристав човном.

— Бачиш її?.. Онде вона причаїлася!

І справді, на одній із гілок я побачив мавпу-ревуна. Вона розчарувала мене. Судячи з гучного завивання, я уявляв її собі великою, як лев, а насправді вона була не більша, ніж середнього розміру собака. Коли мавпа-ревун хоче продемонструвати своє завивання, то наповнює повітрям великий міхур на шиї. Потім поволі випускає повітря з міхура — і виникає гучний звук, який, безперечно, може налякати багатьох звірів і відігнати напасників.

Поки ми сиділи під деревом і розглядали мавпу, прилетіло двоє туканів.

Дивовижні це птахи. Пір'я в них чорне з жовтим комірцем, дзьоб теж жовтий, величезний, завширшки і завдовжки такий самий, як увесь тулуб. Тому коли тукан летить, створюється враження, наче дзьоб тягне за собою птаха. Проте дзьоб анітрохи не заважає туканові в польоті, бо він порожнистий і дуже легкий. Здається, що тукан своїм величезним дзьобом хоче налякати птахів.

Хлопчик показав рукою на чагарник.

Спершу я там нічого не побачив. Та врешті, придивившись, помітив кущ, гілки якого були густо-густо всіяні малесенькими пташками. Пташки були зовсім крихітні,— деякі не більші за бджолу. То були колібрі. Вони щебетали жваво й весело, а я ніяк не міг збагнути, як же вони розуміють одна одну, коли всі щебечуть і цвірінькають водночас. А яке в них пір'я!..

Одна з пташок мала довгий і тонесенький дзьобик. Хвостик другої складався з двох довгих перехрещених пір'їн. Третя мала червону китичку на малесенькій зеленій голівці… І всі ці крихітні створіння рухали крильцями так швидко, що крильця ті ставали майже невидимі.

Завдяки цьому колібрі може вільно зависнути на одному місці, перемовляючись із подружкою чи обдумуючи, на яку гілку сісти.

Ці пташки — то справжні живі вертольотики. І зібралася їх тут така сила-силенна, що здавалося, ніби на цьому кущі відбувається конгрес усіх колібрі.

І враз щебетання стихло. І все навколо змовкло. В лісі нічого не було чути. Лише дві мавпи на гілляці стиха й нервово про щось шепотіли.

— Тікаймо звідси мерщій! Звірі попереджують — небезпека! — сказав мій юний супутник.

Ми відштовхнули човен від берега й спинилися посеред річки, стежачи, що буде далі.

Минуло зовсім небагато часу, і ось густа зелень пралісу розкрилася, й серед листя ми побачили великого, могутнього ягуара.

Хижак ступав поволі й велично.

Аж тоді ми зрозуміли, перед якою небезпекою заніміли всі звірі.

— Ягуар, цар джунглів, — пошепки відрекомендував мені його Кумерава.

Звір так само неквапливо спустився до берега річки й схилив голову, щоб напитися води.

Ми спостерігали за ним, затамувавши подих від хвилювання. Здавалося, геть усі звірі в джунглях зробили так само, бо поблизу нас не чутно було ані звуку.

Аж коли ягуар зник у гущавині, ліс знову ожив. Ми взялися за весла й попливли за течією.

Через деякий час почувся приглушений стугін, який ставав дедалі голоснішим, аж поки не перетворився в такий гуркіт, від якого в мене по тілу побігли мурашки.

Я поглядом спитав у свого юного супутника, що це означає. Він сказав:

— Це пороги. Небезпечно для тих, хто не знає річки.

З води стирчали гострі брили, і хвилі перестрибували з каменя на камінь. Ми увійшли в пороги. Течія з величезною швидкістю кидала наш човен то праворуч, то ліворуч.

— А тепер зовсім не греби, Ньїкучапе! — крикнув хлопець.

Я перестав гребти й чекав, що буде далі. Нерви мої були напружені до краю. Але юний індіанець маневрував малим весельцем так спритно, що йому вдалося спрямувати пірогу в найспокійнішу частину бистрини. Та ось нас знову понесло.

В якусь мить мені здалося, що ми летимо прямісінько на скелю.

— Тепер греби! Греби якнайшвидше, Ньїкучапе! — щосили гукнув хлопець, намагаючись перекричати шум водоспаду, і його наказ долинув до мене.

Моє весло ляскало по воді, наче машина.

Кумевава своїми сильними, швидкими рухами викликав моє захоплення. За якихось два метри до скелі, коли, мабуть, якась секунда

лишалася до зіткнення, мій юний приятель устромив весло скісно у воду з такою силою, що довгий човен різко звернув ліворуч і пролетів мимо скелі за півметра. Ми, напевно, вдарилися б об цю скелю і розбилися, якби малий син джунглів не діяв з такою спритністю й рішучістю.

Ще кілька маневрів — і нам пощастило проскочити всі пороги й увійти в спокійніші води.

Пережите напруження стомило нас. Кумевава ліг на кормі човна, я — на носі, навпроти нього. Хлопець відпочивав, милуючись білими, наче бавовна, пір'їстими хмаринами на ясному небі, і щаслива усмішка грала в нього на губах. А пірога наша тим часом тихо пливла річкою.

— Якби не твоя спритність, ми могли б загинути, — сказав я.

— "Над. водою і дикими звірами ти мусиш бути володарем, якщо не хочеш, щоб вони здолали тебе", — каже старий Малоа. Є інший, легший перехід, але цей більше мені до вподоби...

Поки човен повільно плив униз за течією, хлопець підвівся й промовив:

— Ось де глибока вода. Будемо тут рибалити.

Він звелів мені сісти на кормі і веслувати не поспішаючи, стежачи за рухом його руки, — то праворуч, то ліворуч. А сам став на носу з луком і стрілою в руках. Брунатний колір його майже зовсім голого тіла напрочуд гарно гармоніював із ясною блакиттю ранкового неба. Гладеньке чорне волосся спадало на плечі. Його ніс був простромлений маленькою паличкою, на обох щоках було витатуйовано по чорному кільцю. Ця прикраса означала приналежність до племені каража. Голова хлопця була туго обв'язана вузькою зеленою стрічкою, з якої на потилиці стирчало довге орлине перо. Єдина його одежина — два клапті

тканини, з яких один звисав попереду, а другий — позаду, з'єднані мотузкою, що охоплювала талію.

Хлопець стояв непорушно, проникаючи своїм поглядом у глибінь темної води.

Раптом Кумевава випустив стрілу, вона вмить зникла у воді.

Затамувавши подих, ми чекали, поки вона знову з'явиться на поверхні. Коли пір'їна стріли винирнула, хлопець дотягнувся до неї луком і підтяг ближче. На протилежному кінці стріли безнадійно борсалася рибина завдовжки з півметра. Ми зняли її й поклали на дно човна.

Потім попливли далі. За півгодини мій супутник зловив ще п'ять рибин. Дві з них були навіть більші, ніж перша.

Та ось хлопець збуджено зробив мені знак рукою, щоб я веслував ліворуч. Водночас він відклав набік лук та стрілу і взяв у руки гарпун. Перевірив його залізний наконечник і палицю, а заразом і довгий шнур, яким гарпун було прив'язано до човна.

Я догадався, що він помітив якусь дуже велику рибину.

Ось Кумевава присів навпочіпки, щоб зблизька бачити дно. У такій позі він застиг на якийсь час, напруживши всю свою увагу. Потім витяг ліву руку так, як це роблять метальники списа, змахнув гарпуном і щосили кинув його в воду.

Протягом кількох секунд ми не знали, влучив він чи ні. Ті кілька секунд здалися нам вічністю. Нарешті гарпун (його кінець виступав над головою) почав віддалятися від човна, розкручуючи шнур, яким його було прив'язано.

Коли весь шнур був уже у воді, він напнувся, і наш човен потягла вперед якась невидима підводна сила. То мала бути величезна рибина, яка, роз'ятрена від рани, несла за собою нашу пірогу вусібіч, наче іграшку.

Кумевава ліг на ніс пироги, щоб раптовий рух нашої здобичі не скинув його у воду. Після десятихвилинної божевільної гонки ми поступово попливли повільніше, і зрештою пірога спинилася.

Ми почали тягнути спершу шнур, потім гарпун і наостанок — із великими зусиллями — втягнули в човен і рибину. То була здоровенна, майже двометрової довжини піраруку — одна з найсмачніших мешканок приамазонських річок.

Коли довжелезна рибина вже лежала на дні човна й ми посідали, щоб трохи спочити після напруженої роботи, я висловив моєму приятелеві своє захоплення.

Не надаючи цьому великого значення, хлопчина сказав:

— Усі тварини вміють знаходити для себе їжу. Так само й людина мусить це вміти.

— Так, — погодився я, — але ж ти ще не дорослий, ти ще дитина!

— Ні! Поглянь на оці двоє чорних кілець, витатуйованих на моїх щоках. Вони означають, що я вже дорослий.

— Авжеж, я помітив, що у всіх дорослих племені каража витатуйовано на щоках отакі кільця. Але я хотів би, щоб ти розказав мені, як ти заслужив їх.

— Тільки не зараз. Розмовляючи, ми розженемо всю рибу. А твої друзі з порожніми шлунками чекають нас.

— Скажи хоч кілька слів про ці витатуйовані кільця, — наполягав я.

— Малоа каже: "Істину пізнаєш тоді, коли зможеш приховати свою цікавість".

Я замовк і постарався вдати, що мені зовсім байдуже, хоча в ту мить був ладен вибухнути, як бомба…

НЕСПОДІВАНКА У ВОДІ

Поки ми сиділи, відпочиваючи в нашому човні, я подумав, що не завадило б і собі спробувати щастя в риболовстві, і сказав Кумеваві, щоб він сідав на корму й стернував, а сам перейшов на ніс човна. Вирішив будь-що зловити рибину, до того ж якнайбільшу, а тому зразу ж узяв гарпун.

Спершу мені було нелегко зберігати рівновагу, стоячи на носі хитливого човна. Двічі чи тричі я мало не впав у воду. Та кінець кінцем усе-таки пристосувався до нестійкої рівноваги настільки, щоб наважитися закинути гарпун. Почав видивлятися для себе жертву. Та моїм непризвичаєним до такого діла очам кожна тінь, кожен підводний стовбур здавалися здоровенними рибинами. Гойдливі хвилі на воді й заломлення сонячних променів під водою пустотливо бавилися з моєю уявою.

Нарешті я побачив таке, про що міг би заприсягтися, що це вже точно рибина. Так, тепер я був у цьому цілком певен. Але рибина намагалась майнути ліворуч. Нараз, мені здалося, що ми от-от наздоженемо здобич. Ось вона, майже під нами!

Простягнувши праву руку з гарпуном, я напружив усі м'язи і щосили метнув свою зброю у воду. Не гаючи ні секунди, схопив шнур, що ним гарпун було прив'язано до човна, аби не дати здобичі втекти.

Я виразно бачив: гострий наконечник гарпуна влучив у рибину, котра, на мою думку, була щонайменше двометрової довжини. Але тої ж миті, як це сталося, я відчув у тілі електричний розряд такої сили, що впав на дно човна, наче мене хтось зненацька ударив по голові.

І поки я лежав у човні й тремтів від розряду і збудження, мій супутник зайшовся голосним реготом, тримаючись руками за живіт.

— Хіба Ньїкучап не знає, що таке електричний вугор? Кумевава одразу побачив, та не хотів казати. Найкраще вчитися на власному досвіді. Тоді вже ніколи не забудеш.

— Лукавий ти хлопець, Кумевава. Невже не міг вчасно попередити мене?

Кумевава мерщій схопився за шнур і почав тягти. Мало-помалу на поверхні води з'явився гарпун, а на його шпичаку ми побачили довге й вузьке тіло вугра. Вугор і справді був двометрової довжини.

Спостерігаючи цю сцену, я не втримався й запитав:

— Скажи мені, Вава, а чому тебе не вдарило струмом, яким мало не вбило мене? Адже ти тримаєш у руках той самий шнур!

— Так, але бідна рибина витратила увесь струм на Ньїкучапа й нічого не залишила для Кумевави! — відповів, сміючись, хлопець.

Нам із Кумевавою насилу вдалося втягнути величезного вугра в пірогу, бо він відчайдушно боровся, силкуючись випорснути з наших рук або принаймні перевернути човна. Нарешті він утихомирився на дні суденця.

Я дуже пишався такою здобиччю і був навіть ладен забути, якої ганьби зазнав через неї. "Неодмінно розкажу всім друзям, яку величезну

рибину я зловив. І при тому, наскільки зможу, розведу руки, як це роблять справжні риболови", — подумав я.

Однак у ту ж мить вугор різко вигнувся, шмагонув мене, ніби товстою нагайкою, хвостом і вистрибнув через низький борт човна. Я швидко схилився над водою й простяг руку, щоб знову схопити вугра, який ще недалеко втік. Але мій малий супутник одним великим стрибком опинився біля мене і затримав мою руку.

— Піраньї одразу припливуть! Небезпечно встромляти руку у воду!

Справді, не минуло й кількох секунд, як біля нас з'явилися десятки піраньїв, а за якусь хвилину їх було вже з сотню. Я бачив їх уже й раніше багато разів і чув розповіді про їхню виняткову здатність — за короткий час зжерти велику тварину, але тільки тепер мав змогу зблизька їх розгледіти, і скажу вам, що це було страшне видовище.

Піраньї — невеличкі рибки, трохи більші за людську долоню. В їхніх міцних щелепах є два ряди трикутних, дуже гострих зубів, які, ніби дві пилки, чудово припасовані один до одного. Піранья одразу відчуває, якщо десь близько є кров, — чи то за запахом, чи то за кольором, І швидко, як стріла, припливає до своєї жертви — або тварини, або людини.

От тому й з'явилися сотні піраньїв біля нашого човна, щоб відкусити від моєї втраченої здобичі лише по шматочку м'якуша. І зробили вони це з такою блискавичною швидкістю, неначе змагалися між собою. Деякі з них вистрибували з води, щоб скочити зверху на свою жертву. У воді вже аж кишіло цими рибинками, і здавалося, ніби вся вода кипить.

Проте ця жахлива сцена тривала не більше хвилини. По тому вода знову заспокоїлась. Тепер на її поверхні плавав тільки довгий скелет риби, білий-білісінький, бо на ньому не лишилося жодного шматочка м'якуша.

— Спасибі тобі, Вава, що ти так спритно перешкодив мені занурити руку у воду. Добром би це не скінчилося!

— Старий індіанець Малоа каже: "У воді остерігайтеся піраньїв, а облесників — і на землі!"

Ще досить довго після цієї пригоди я думав про те, як багато небезпек підстерігає людей у джунглях. І як на кожному кроці може загинути той, хто не знає законів джунглів, а от індіанець змалечку знає, як захищатися від цих небезпек.

— Треба повертатися, — раптом сказав Кумевава. — Сонце піднялося високо, і твої друзі, певно, вже голодні.

Ми почали веслувати проти течії. Посувалися вперед досить повільно, хоч докладали багато зусиль.

Гребти треба було безперервно, бо, якби ми спинилися перепочити лиш на хвилину, бистра течія віднесла б нас назад на стільки, скільки ми встигли перед тим пройти за десять хвилин.

Незабаром наблизилися до порогів, через які мій юний супутник нещодавно так уміло провів човна. Тепер мені було цікаво побачити, як він це зробить проти течії.

До нашого слуху вже виразно долинав гуркіт хвиль, що розбивалися об скелі. Гребти ставало дедалі важче.

Нараз мій юний супутник промовив:

— Треба вилізати на берег. Перетягнемо човен через пороги.

Так ми й зробили. Пішли берегом річки, тягнучи човен по воді. Просувалися дуже повільно.

Та ось рівненький піщаний берег почав поступово звужуватися і невдовзі зовсім зник. Від води нас відгороджували тепер густі хащі. Довелося увійти в воду. Хлопчина йшов попереду, тягнучи за собою човен, а я підштовхував його ззаду.

Я помітив, що Кумевава тягне човен тільки одною рукою, а в другій тримає у воді мачете й ніби шукає щось на дні річки. Я не знав, чи то він загубив щось, чи, може, тут ішлося про якусь прикмету, марновірство. Вирішив запитати його, як тільки вийдемо з цього пекельного гуркоту.

Ми вже наближалися до останнього порога, коли Кумевава підняв мачете високо над головою, аби показати мені, що він зловив. На гострому кінці мачете я побачив дивну рибину, про яку згодом довідався, що вона зветься скат. Рибина була плоска, завбільшки як тарілка, забарвлена в рожевий колір, майже прозора, й мала довгий хвіст із твердим костяним гостряком.

Хоч сама риба лишалася нерухомою, хвіст її раз у раз вигинався і махав у повітрі, марно шукаючи свого напасника, щоб уколоти його.

Коли ми відійшли від порогів настільки, що могли вже розмовляти між собою, не перекрикуючи гуркоту води, Кумевава розказав мені дещо про життя цієї незвичайної риби.

Живе вона в неглибоких місцях річок, де ховається в піску чи в намулі. Там вона спокійно лежить, поки на неї не наступить якась тварина чи людина. Тоді скат блискавично вигинає хвіст і своїм кістяним гостряком коле напасника в ногу. Через кістяний кінчик хвоста скат виділяє отруту, яка завдає гострого болю.

Ось чому Кумевава весь час чогось шукав своїм мачете на дні річки. Якби він не зловив ската, то, напевне, наступив би на нього і дістав би болючий укол.

Ми гребли ще дві години. Нарешті побачили наше напівзатонуле судно, що так само ледь виступало з води, як і вранці, коли ми з Кумевавою рушали на полювання.

Сонце стояло якраз у нас над головами. Був полудень. Мої товариші з затонулого судна зустріли нас криками радості.

НАВКОЛО ТАБІРНОГО ВОГНИЩА

Коли мої супутники побачили в човні так багато риби, великої й малої, вони зааплодували малому індіанцеві, висловлюючи цим свою радість. Очевидно, вони й справді вже дуже зголодніли.

Ми, не гаючись, попрямували до вогнища, почистили рибу й понастромлювали її на саморобні рожна, що їх зробив Кумевава.

Тепер я міг полічити наш улов: рибин було точно шістнадцять. Деякі з них важили, напевно, не менш як п'ять кілограмів.

Ми посідали навколо вогнища, з насолодою вдихаючи апетитні пахощі засмажуваної риби.

Мої супутники розповіли нам, що вони придумали спосіб, як притягти наше судно до берега й полагодити його. Але вони були в розпачі від того, що бракувало довгого каната, щоб витягнути судно.

Їм потрібно було приблизно десять метрів міцного шнура. Якби десь роздобути його, то можна було б, прив'язавши той шнур до носа судна, накинути на товсту гілляку могутнього дерева й підтягти гуртом наше

судно до берега. А вже тут, у мілководді, ми могли б залатати пробоїну, і суденце невдовзі попливло б далі.

План був чудовий, але нездійсненний, бо шнура у нас не було. Коли всі нарешті замовкли, малий індіанець, який доти мовчки смажив рибу, раптом промовив:

— У нас буде канат. Зробимо його всі гуртом після обіду.

— Як?.. І з чого зробимо?.. Це ж неможливо!.. — почулися, недовірливі голоси.

— Після обіду ми всі гуртом зробимо, — незворушно промовив Кумевава.

А коли дехто висловив щодо цього сумнів, хлопець додав:

— Джунглі мають усе, що потрібно людині. Треба тільки це знати і вміти використати…

Обід із смаженої риби був напрочуд смачний, і було тієї риби так багато, що ми спромоглися з'їсти тільки половину її, решту загорнули в велике листя й залишили на вечерю.

Відтак капітан сказав:

— Це дуже добре, що хлопець годує нас, але, напевно, він хоче, щоб ми йому заплатили… Чи не так, хлопчику? Скажи, скільки тобі заплатити за рибу?

— Коли люди у скруті,— відповів хлопчик, — Кумевава охоче допомагає. Грошей мені не треба. Джунглі мають усе, що потрібно індіанцеві.

Ця проста й рішуча відповідь викликала у нас захоплення нашим доброчинцем.

Проте один літній чоловік сказав:

— Пропоную все-таки не лишатися в боргу перед нашим помічником, тому нехай кожен покладе, скільки може, грошей у торбинку, і перед тим, як ми будемо прощатися, віддамо її малому індіанцеві.

Усі пристали на цю пропозицію, і той самий чоловік одразу почав збирати добровільні пожертвування.

Після обіду ми ще якийсь час посиділи, а тоді капітан промовив:

— Хлопчику, ти сказав, що можеш дістати для нас вірьовку. Ну ж бо, покажи, де вона.

— Вірьовка ще в лісі,— відповів Кумевава. — Я покажу вам, де вона. Ходімо зі мною...

Кумевава підвівся й рушив у глиб джунглів.

Вервечка моїх заінтригованих супутників на чолі з капітаном рушила слідом за ним.

Метрів за п'ятдесят від вогнища хлопець спинився перед невисоким, ледь примітним кущем пальми з довгим гострим листям у формі віяла, зламав один із таких листків пальцями і з місця розриву витяг з десяток тонесеньких ниточок.

— Ось де канат, який вам потрібен, — сказав він і підняв високо вгору ледве помітні між великим і вказівним пальцями волокна.

Але капітану було не до жартів.

— Здається, цей шибеник хоче поглузувати з нас, — пробурчав він невдоволено.

— Ні. Кумевава не глузує. Багато таких ниточок укупі — буде довгий канат. Багато коротких мотузків укупі — буде довгий канат. Дивись!

Сказавши це, хлопчина поклав ниточки собі на стегно і, тримаючи їхні кінці одною рукою, долонею другої почав скручувати волокна так, що вмить зробив із них тонкий, але дуже міцний мотузок.

Одразу по тому витяг волокна ще з двох пальмових листків і так само швиденько зсукав ще два мотузки, а потім об'єднав три в один грубший і міцніший.

Простягнувши його капітанові, сказав:

— Спробуй розірвати.

Проте ні капітан, ні пасажири не змогли його розірвати.

— Гаразд, — мовив на те капітан, — однак, щоб зсукати десятиметровий канат, нам доведеться витратити цілий місяць. За цей час ми всі помремо з голоду.

— Якщо всі будемо працювати, до ночі канат зробимо, — сказав хлопчик, глянувши на стурбоване обличчя кремезного капітана.

Капітанові вуса на неголеному обличчі, його розкуйовджене чорне волосся лякали малого індіанця. Проте він не виказував цього — голос і жести його були зовсім спокійні. Він дивився просто в очі капітанові.

І капітан дивився своїм недовірливим поглядом на майже зовсім голого й на вигляд такого непоказного хлопчика, котрий зумів довести, яким він уміє бути корисним людям. А може, й справді повірити цій безглуздій розмові про канат? В ту мить капітан не міг придумати ніякої іншої ради з безнадійного становища, в якому ми опинилися, — хіба що покластися на якесь "чародійство", на щось неймовірне. Тим-то він тихо промовив:

— Хоч я в це не дуже вірю, та все-таки ми спробуємо.

— Гаразд. Усі йдіть у ліс шукати таку маленьку пальму і постарайтеся витягнути з неї волокна. Вони мають бути довгі. Хто не зможе знайти, — кличте мене, я покажу.

Голос хлопчика звучав переконливо, і ми послухались його.

Ми порозходились у різні боки. Декому одразу пощастило повитягати волокна, дехто не знайшов ані листочка, на допомогу їм прийшов Кумевава. Після його пояснень, один за одним, геть усі освоїли цю роботу і невдовзі з радістю поприносили по цілій жмені майже невидимих волокон.

— Один із вас нехай збирає докупи волокна і приносить їх мені. Кумевава буде скручувати.

Дуже скоро біля хлопця наскладали цілу купу волокон, серед них були сніпки-жменьки, тонкі й цупкі, волокна довгі й короткі — залежно від спритності тих, хто їх збирав. Кумевава сів на пень зрубаного дерева й почав між голим стегном і долонею скручувати довгий мотузок.

Один юнак довго мовчки спостерігав, як він це робить, а тоді промовив:

— Мені здається, я теж міг би це робити.

— Звісно, можеш, — відповів індіанець. — Сідай і спробуй. Це не важко!

Перша спроба вийшла не дуже вдалою: на короткому мотузку було багато вузликів. Але вже другий мотузок вийшов значно кращий, а п'ятий взагалі не можна було відрізнити від того, який зробив Кумевава. Тепер вони вже вдвох скручували нитки-волокна, а незабаром до них приєднався ще й третій, який так само швидко опанував це "ремесло". Працюючи втрьох, вони якраз устигали обробити ту кількість волокон, що їх звідусіль приносили їм інші.

Три години тривала ця робота, під час якої, ніби змагаючись між собою, кожен прагнув зробити якнайбільше. Усі працювали з великим запалом. Недовіра зовсім розвіялась.

Раптом Кумевава вигукнув:

— Досить! Не треба більше витягати волокон.

Перед ним лежало дев'ять мотузків завтовшки як олівець, і кожен із них мав двадцять метрів завдовжки. Тепер хлопчина почав з допомогою своїх помічників скручувати ці тонкі мотузки в один.

Незабаром був вже цілком готовий канат, точнісінько такий завтовшки, яким прив'язують кораблі в портах. Його дов'язали до каната, що звисав із нашого суденця, і тепер линва була навіть довша, ніж треба було.

Велика радість охопила всіх, коли капітан оголосив, що ця линва міцніша, ніж будь-яка інша, яку йому доводилося досі бачити, і що з її допомогою їм напевно вдасться завтра витягнути напівзатонуле судно.

Тим часом посутеніло. Ми посідали навколо вогню, щоб трохи відпочити. Якась жінка довго розглядала бронзовотілого хлопчика і нарешті звернулася до нього:

— Скажи мені, дитино, що означають оці два чорні кільця на твоїх щоках?

— Такі витатуйовані кільця на щоках у моєму племені роблять повнолітніми хлопців і дівчат.

Я знав, що це пояснення не повне, і попросив хлопця розказати нам, як він одержав ці знаки.

— У нашому племені каража, — почав свою розповідь Кумевава, — кожен хлопець і дівчина з нетерпінням чекають того часу, коли вони зможуть заслужити ці кільця. Їх називають омаруро. Лише маючи цей знак, хлопець чи дівчина стають справжніми членами племені. Юнак тоді може йти полювати з дорослими, брати участь у зібраннях і танцях, готуватися, щоб стати чаклуном і, якщо знайде добру дівчину, просити її собі за дружину. Так само й дівчина, коли здобуде омаруро, може працювати, розважатися й одружуватися... Проте здобути ці чорні кільця нелегко. Замало досягти певного віку. Спочатку треба навчитися самостійно жити у джунглях, без будь-якої сторонньої допомоги. У нас хлопчик змалечку починає вчитися розуміти й знати природу в усіх її проявах. З п'яти років він вчиться стріляти з лука, як у вас, блідолицих, навчаються писати й читати. Для нас так само важливо вміти Стріляти, як у вас знати літери. Отож мій батько зробив для мене маленький лук і стрілу. А через два роки я вже сам умів виготовляти лук і стріли. Потім навчився витягати волокна з листя пальми і лагодити тятиву для лука...

Коли мені минув дев'ятий, я вперше знайшов вулик диких бджіл на одному з дерев і сам дістав із нього мед. Це стало справжньою подією, бо вулик був дуже високо. А старші хлопці, котрі були поруч, не схотіли мені допомогти. Вони сказали, що свій досвід — найкращий учитель.

На той час я вже супроводив старших членів племені, коли вони йшли ловити рибу чи на полювання. Але рідко тоді мені вдавалося влучити в звіра. Старші ніколи не сміялися з моїх промахів. Вони завжди підбадьорювали мене, а часом дорослий мисливець стояв за мною, щоб убити звіра, якби я промахнувся.

Одного разу вождь племені наказав мені розвести вогнище сухими гілочками. Після довгого і втомливого розтирання мені вдалося це зробити.

Я навчився плавати зовсім малим хлопчиком, так само як і всі мої однолітки. Старші товариші навмисне кілька разів перевертали човен, щоб примусити нас, малих, рятуватися, пливучи до берега. Коли мій батько видовбував човен, я допомагав йому. Це була для мене добра наука.

Якраз за рік перед цим, розповідав далі Кумевава, старійшини племені визнали його досить спритним для того, щоб увійти в групу з десятьох підлітків віком від 12 до 15 років, разом з якими він протягом цілого року мусив довго блукати в лісі, полювати, ловити рибу, плавати по річках і мандрувати в джунглях. Їх завжди супроводив славетний мисливець Теворо. Він навчав їх усього, чого хлопчики не знали.

Той рік був сповнений різних пригод, приємних і неприємних.

Останній місяць у джунглях хлопчики зосталися самі. Без навчителя. Вони порозмальовували собі тіло чорним і підстригли волосся.

— Ми були такі смішні,— розказував Кумевава, — що не наважувалися наближатись до індіанських сіл…

Після того, як вони, живі й здорові, повернулися до свого племені, хлопчики мусили ще витримати серйозну перевірку — продемонструвати результати свого навчання.

Вождь племені Ватау показував їм сліди різних звірів і питав, який саме звір тут пройшов, а далі вони повинні були вистежувати і впольовувати їх. Були й змагання з плавання і з бігу, а потім вони гуртом мали швидко спорудити хижку.

І всі члени племені спостерігали це змагання…

— Нарешті плем'я переконалося, що ми досягли повноліття…

Отоді почався головний ритуал.

Старий чаклун племені Оарете розпік на вогні круглий вершечок своєї люльки і притиснув його до щоки Кумевави.

— Коли розпечена люлька торкнулася моєї щоки, запахло смаленим. Я відчув такий нестерпний біль, що сльози потекли з очей.

Тоді Кумевава так міцно стиснув кулаки, що аж нігті вп'ялися в шкіру. Йому хотілося кричати, волати на повен голос, але він не смів і писнути. То було б великим соромом і ганьбою закричати підліткові, який хоче стати справжнім мисливцем і повнолітнім хлопцем.

Після того чаклун племені Оарете замастив рани на щоках чорною фарбою, і чорні кільця лишилися там назавжди…

— Я дивився на своїх товаришів. Їхні обличчя були бліді від болю й страждання, але всі вони сяяли від щастя. То був найурочистіший день у нашому житті.

Кумевава замовк. І всі ми сиділи мовчки й думали про сувору школу джунглів, про яку щойно так яскраво розповів нам цей хлопчик.

Ні в кого з нас тепер не було бажання посміятися з чорних кілець на щоках індіанського хлопчика.

Ми стали поважати його ще більше...

У ПОШУКАХ ЧЕРЕПАШАЧИХ ЯЄЦЬ

Другого дня ми встали раненько, бо на нас чекала велика робота. Було заплановано, що моряки і пасажири разом працюватимуть, щоб підняти затонуле судно.

Я ще спав, коли капітан розбуркав мене й сказав:

— Я прошу вас, умовте малого індіанця, щоб він і сьогодні вполював що-небудь для нас. І якщо хочете, ідіть разом з ним. Я бачу, ви стали добрими приятелями, йому дуже подобається ваше товариство.

То було вельми приємне для мене завдання.

Я окинув поглядом табір і побачив, що Кумевава сидить біля вогню і щось майструє.

— Татеріаномбо, Кумеваво! — привітався я мовою його племені, що дослівно означає: "Я прийшов". Я навчився цього, поки жив у племені каража.

— Ареріна; Ньїкучапе! — відповів хлопчик, що означало: "А я ось де!"

— Що це ти майструєш?

— Готую стріли для полювання. Ти підеш зі мною?

— Звичайно, піду. Я бачу, ти збираєшся уполювати всяких звірів, бо готуєш різні стріли. Якщо не помиляюсь, оцією стрілою із загостреним бамбуковим наконечником найкраще боронитися від ягуара, чи не так?

— Ти правду мовиш, Ньїкучапе. Крім того, цією стрілою можна вполювати тапіра і дикого кабана. А ось оцю стрілу, що має вістря з чорного твердого дерева із зубчатими вирізами, ми готуємо на рибу. Он ті, подібні до неї, але ще міцніші, годяться на оленів, мурахоїдів та інших великих тварин.

— То, виходить, на кожну тварину є своя стріла? Я бачу, що деякі стріли закінчуються кістяними наконечниками. Мабуть, ними б'ють птахів? — спитав я.

— Ньїкучап знає багато нашої індіанської зброї, але цього замало, щоб здобути "омаруро", витатуйоване на щоках, — відповів Кумевава й усміхнувся.

Тоді я поклав руку йому на плече, і обидва ми посміялися з його зауваження. Потім хлопчик знову посерйознішав і продовжив свої пояснення:

— Ні, цією стрілою з вістрям із мавпячої кості якраз і полюють на мавп. А оту другу, із кісткою з хвоста ската, беруть на птахів. На малих пташок годяться ось такі стріли з п'ятьма маленькими шпичаками, розділеними маленькою кулькою. А оцю, з тупою, не загостреною кісточкою на кінці, ми накладаємо, коли хочемо вполювати птаха, але не вбити його, а тільки оглушити. Від удару цією кісточкою птах падає на землю, і ми швидко хапаємо його. А коли він очуняє, то вже сидить у клітці.

— Дуже добре, Кумеваво! Я бачу, ти непогано опанував цю справу.

— Старий індіанець Малоа каже: "Іди на полювання тільки тоді, коли маєш у серці відвагу, а в руці — надійну зброю".

Кумевава підвівся й махнув рукою в напрямі річки. Ми попростували туди й сіли в його човен.

— Я гадав, — промовив я, — що ми підемо в ліс.

— Так, туди ми й підемо, але спочатку подивимося, чи нема десь тут поблизу черепашачих яєць. Рано-вранці найкраще їх шукати. Ньїкучапе, ти любиш черепашачі яйця?

— О, дуже люблю! Але їх важко знайти.

Ми пливли попід берегом річки, покритим густою рослинністю пралісу. Величезні старі дерева були переплетені довгими покрученими ліанами. Час від часу ми пропливали повз піщані пляжі. Перед одним із них спинилися. Кумевава сказав:

— Отут ми й назбираємо яєць черепахи. Онде, я бачу, лишилися її сліди.

— Але я бачу тут багато різних слідів. Як же ти знаєш, що черепаха тут закопала свої яйця? — поцікавився я.

— А чи бачиш ти, Ньїкучапе, оті круглі сліди? Вони належать черепасі. Учора ввечері вона вийшла з води й піднялася на високий берег річки. А коли упевнилася, що вона зовсім сама тут, що інших тварин немає, то викопала в піску ямку завглибшки як моя нога до коліна й таку саму завширшки і знесла туди яйця. Потім засипала ямку піском і розрівняла своїм панциром поверхню кроків на п'ять навколо яєць. Отак вона замаскувала це місце від інших тварин, таких як крокодили і мавпи. А коли закінчила свою роботу, то повернулася до води. Отам, праворуч, видно її сліди.

— На цій рівненькій круглій поверхні я бачу два отвори. Здається, хтось уже побував тут і повитягав яйця.

— Ні, яйця ще на місці. Чекають на нас. Рано-вранці якийсь птах, можливо, марабу, прийшов до річки напитися, а коли рушав назад, то побачив сліди, залишені черепахою. Він згадав про яйця і пішов шукати їх. Птахи також люблять їсти черепашачі яйця. Але марабу не пощастило. Його перестрів крокодил, який виповз із води теж у пошуках чогось їстівного. Ось, бачиш, сліди його ніг, а оце — слід хвоста посередині. Крокодил дуже небезпечний, коли йде шукати собі поживу. Тоді він нападає на будь-якого звіра. Звісно, птах може злетіти і врятуватися, але марабу дуже захопився, шукаючи черепашачі яйця. Марабу і крокодил зіткнулися, почався бій, після чого зосталося лише кілька розкиданих пер і плями крові на піску. Он там, бачиш? А крокодил поповз далі. Ось сліди його маленьких ніг із великими пазурами й слід від хвоста, що тягнеться посередині.

— А он там, угорі, крокодил копав дірку, щоб вийняти яйця.

— Так, у двох місцях. Але не знайшов їх. І тоді він зажурений повернувся у воду. Йому довелось задовольнитися птахом.

— Я вже бачу сліди, які він залишив, спускаючись до річки. А он там, праворуч, видно сліди ягуара. Вони перетинаються із слідами черепахи. Напевно, і між ними стався бій, коли вони зустрілися.

— Якщо придивишся краще, Ньїкучапе, то побачиш, що черепаха пройшла там учора ввечері, бо сліди вкриті великими краплями роси. А сліди лап ягуара — свіжі, сьогоднішні. Він прийшов напитися і спокійно повернувся в джунглі.

Ми вилізли з пироги й піднялися на піщаний берег. Кумевава взяв мачете, на око визначив центр площинки, розрівняної черепахою, й у цьому місці урочисто встромив у пісок мачете аж по ручку. Потім витяг

довгий ніж і уважно оглянув його кінчик. Понюхав його і знову оглянув зблизька. Потім з переможною усмішкою підніс кінчик мачете мені під самісінький ніс. І я виразно побачив на ньому залишки яєчного жовтка.

Мій малий приятель одразу почав копати в тому місці. Через кілька хвилин показалося перше яйце. Воно було кругленьке й біле, як м'ячик для пінг-понга, від якого відрізнялося хіба що м'якістю своєї шкаралупки і, можливо, також своїм смаком. Одне за одним з'явилися й інші яйця, аж поки їх зібралася біля розкопаної ямки чимала купа. Я перелічив: їх було сто двадцять!

Ця знахідка здалася мені справді дуже дивною. Я ніяк не міг собі уявити, як це одна-єдина черепаха може носити в собі стільки яєць. Як часто вона їх відкладає? Чому ховає у піску і як крихітні черепашенята зможуть у слушний час вилізти з такої ямки?.. Усі ці запитання роїлися в моїй голові, але я не хотів ні про що запитувати, щоб не бути невігласом в очах малого індіанця.

Та Кумевава, очевидно, сам побачив подив на моєму обличчі і відчув потребу дати кілька пояснень.

— У нас водяні черепахи бувають більш як метрової довжини і майже такі самі завширшки, — сказав він. — Вони збирають у собі яйця цілий рік, аж до кінця сухого сезону, який триває шість місяців і закінчується у серпні. Тоді кладуть усі разом яйця в ямку, викопану в піску. Останнього місяця сезону якраз вистачає для того, щоб сонце, зігріваючи пісок, допомогло вилупитись малесеньким черепашенятам. Саме в той час починається сезон великих дощів. Вода в річці піднімається аж до піщаного берега, де закопано яйця. Дощі розмивають пісок, і маленькі черепашки спокійно пірнають у річку.

— Як же розумно влаштовано все в природі! — вигукнув я.

— Люди про все думають. Звірі не думають, вони все знають — так каже старий Малоа…

Ми зварили десяток черепашачих яєць у глиняному горщику. Білок у них був рідкий, як олія, а жовток — густий. На смак вони були як посолені курячі яйця. Здавалося, природа подумала навіть про те, що тут у людей немає солі.

— Дякую тобі, Вава, що ти показав мені, як шукають черепашачі яйця, — сказав я.

— Бережи своє добро, але роздавай свої знання, їх від цього не стане менше, — відповів на те Кумевава.

— Це також сказав старий Малоа?

— Атож. Та якби він і не сказав цього — у нас кожен індіанець трішечки Малоа.

Ми взялися за весла й неквапливо попливли за течією спокійної Арагвайї.

НАЙНЕБЕЗПЕЧНІШИЙ ЗВІР У ДЖУНГЛЯХ

Так ми пливли деякий час, а потім Кумевава спинив човен у маленькій затишній затоці і там прив'язав його до стовбура.

— Отут ми увійдемо в джунглі.

Хлопець зрізав кілька великих листків із банана й вирвав дві довгі шнуроподібні смужки з нижнього шару кори сусіднього дерева. По тому дбайливо загорнув черепашачі яйця у величезні листки й перев'язав пакунок смужкою кори так міцно, що ніякий звір не зміг би навіть

нанюхати яєць, а дістатися до них і поготів. Кумевава залишив пакунок у човні.

Кількома ударами мачете він прорубав для нас стежку в джунглях. Ми увійшли в світанковий праліс, який щойно почав пробуджуватися.

Ліс оживав, всюди заворушилися звірі, своїм веселим гомоном вітаючи народження нового дня.

— Ми добре зробили, що вирушили так рано, — озвався я. — Здається, саме зараз починається життя в джунглях.

— Старий індіанець Малоа каже: "Гриби збирай після дощу. На полювання виходь рано-вранці!" — відповів на те Кумевава.

Я ступав, намагаючись зламати якомога менше гілочок і не порушити гармонії вранішньої природи.

Раптом малий індіанець спинився й показав мені чиїсь свіжі сліди на землі.

— Дві години тому тут пройшов ягуар, — сказав Кумевава.

Справді, навіть я міг визначити, що сліди були свіжі.

— Чи це правда, — спитав я, — що ягуар — найнебезпечніший звір в усій Амазонії?

— Інколи — так. Особливо коли він близько. А коли ягуар далеко — він зовсім безпечний.

— Гаразд, гаразд, юний друже, ти завжди розмірковуєш чи то від імені старого Малоа, чи...

Я не встиг вимовити до кінця своєї фрази, як зненацька ми почули незвичний звук, що наближався.

— Вепри! — схвильовано вигукнув хлопець. — Мерщій вилазьмо на дерево!

Хоч я й не розумів, чому він наполягає на цьому, проте з допомогою малого індіанця швиденько видряпався до першої товстої гілки сусіднього дерева, а потім пособив і йому.

Ми досягли цього безпечного місця майже в останню мить. Величезна ватага диких кабанів була вже зовсім близько. Вона бігла вперед, зчиняючи пекельний шум клацанням своїх зубиськ. Мабуть, із сотню вепрів мчало прямісінько на наше дерево. Якби ми лишилися внизу, вони звалили б нас на землю і своїми страшними іклами роздерли б на шматки.

Дивно було спостерігати всього з триметрової висоти цю ватагу хижих звірів, що з тупотом мчали джунглями, топчучи все на своєму шляху.

Я тремтячими руками стискав гілку, на якій заліг.

Кумевава тим часом приготував стрілу й лук, збираючись уполювати одного з вепрів. Я помітив найбільшого й показав на нього хлопцеві:

— Стріляй у цього!

— Це неможливо, — відказав він. — Якщо я вб'ю одного з них, усі інші атакуватимуть наше дерево так сильно, що вирвуть його з корінням і розтерзають нас. Вепр дуже мстивий. Тому можна вбити тільки останнього з ватаги, щоб інші не помітили.

Усе це хлопець прокричав мені на вухо, бо інакше я не почув би його за оглушливим клацанням кабанячих іклів!

І поки ця дика ватага пробігала внизу під нами, я думав про те, як нелегко бути індіанцем у джунглях, якщо треба знати так докладно життя і звичаї кожного хижого звіра. Та й не тільки це, а й різні хитромудрощі, щоб уникнути всіх небезпек.

Коли вепри зникли у джунглях і шум затих, унизу, в нас під ногами, залишився лежати останній із них. Його скосила стріла мого малого приятеля.

Ми спустилися з дерева й підійшли до нашої жертви. То був невеличкий вепр із двома чималими спірально вигнутими іклами. Важив він, певно, кілограмів п'ятдесят.

— Як же ми перенесемо цю тушу? — спитав я Кумеваву.

— А ми спершу засмажимо його. У тебе є сірники?

Я обмацав кишені й признався, що забув узяти їх із собою.

Проте це анітрохи не збентежило хлопця. Він озирнувся довкола й підійшов до поваленої сухої пальми. З допомогою мачете розрубав її стовбур і вирізав із середини два сухі шматки деревини. З одного з них він приготував гладеньку дощечку, а з другого — паличку. По тому сів на повалений стовбур, поклав дощечку на землю, притиснув її ногами і поставив на неї прямовисно паличку. Паличку почав крутити між долонями, притискуючи її кінець до дощечки.

Це тривало хвилин десять, але мені здалося, що минула ціла вічність. Хлопець ані на мить не припиняв напруженої роботи. Краплі поту стікали по його чолу. Нарешті в тому місці, де два шматочки дерева доторкалися один до одного, показався легкий димок. Ще

якийсь час Кумевава розтирав далі, а коли дим почав з усіх боків підніматися від дощечки, підклав до цього місця шматок засохлого гриба й почав щосили дмухати на нього. Невдовзі з сухого гриба потягнувся вгору димок, а потім гриб загорівся.

Тим часом я встиг'назбирати трохи сухих гілок та хмизу, і ми розпалили багаття, гідне нашої здобичі. Поки вогонь добре розгорівся, ми очистили тушу вепра і закріпили її на рожні, забивши його в землю й підперши гіллякою.

Потім мій малий приятель ліг на рогозу, яку ми прихопили з човна, відпочити після напруженої роботи — полювання й розпалювання багаття, — а я пильнував печеню, стежив за тим, щоб вона підсмажувалася з усіх боків однаково і не пригорала.

Зійшло сонце. Своїм криваво-червоним промінням воно освітило верховіття дерев. З одного боку ледве можна було щось розгледіти поміж деревами крізь густий туман, зате з другого — серед стовбурів і ліан прозирала спокійна гладінь річки, в якій віддзеркалювалась ясна блакить неба. Свіжий ранок дихав миром і спокоєм. Ми з Кумевавою мовчки тішились цією красою, а тим часом язики полум'я облизували нашого дикого кабана.

Я лежав на спині, ліниво розглядаючи непорушні крони дерев над нами. Міркуючи про те, як це дивно, що мені зараз так добре, дарма що я нині так далеко від звичного міського життя, від моїх друзів і водночас оточений багатьма незнаними досі небезпеками. Та попри все це джунглі такі близькі мені, і малий індіанець, якого я щойно зустрів, — немов мій рідний брат. Хто знає, про що думав у цей час Кумевава? Можливо, і він відчував приязнь до мене, людини, що прийшла з далекого, невідомого йому світу, а може, мріяв про те, що колись і сам пізнає той далекий світ багатьох таємниць і незбагненних для нього чудес?

З роздумів мене вивело якесь дивне шарудіння вдалині: здавалося, ніби краплі дощу почали падати на листя.

— Невже це дощ іде, Кумеваво? — спитав я здивовано.

Кумевава сів і прислухався. Я помітив у нього на обличчі неспокій.

Ми обидва водночас глянули на землю. Двометрова змія дуже швидко проповзла за кілька кроків від нас. Кумевава незворушно чекав, поки змія зникне з наших очей, потім підхопився на ноги. Одразу ж по тому проповзли дві ящірки, кілька сороконіжок і комах, а за ними знову змія і черепаха. Тварини в паніці поспішали усі в тому самому напрямі, навіть не помічаючи нас.

За цей час оте дивне шарудіння помітно посилилось.

— Що сталося, Кумеваво? — спитав я.

— Наближаються мурахи-солдати. Нам теж треба тікати!

Найпершою моєю думкою було мерщій вилізти на дерево, щоб урятуватися — так само, як ми зробили під час наближення вепрів. Та тільки-но я почав видиратися вгору, як Кумевава зробив мені знак, щоб я скоріше спускався на землю.

Хлопець силкувався зняти вепра з вогню, але йому не вдалося цього зробити, бо той був дуже важкий і гарячий. Печеня наша впала у вогонь. Я хотів допомогти йому, та було запізно. У нас по ногах уже повзли мурахи. Від їхніх болючих укусів ми аж підстрибували. Спробували скинути їх руками, але це виявилось майже неможливим, так міцно вони впивалися в шкіру. А крім того, поки ми скидали одну, наповзало ще десять.

Кумевава гукнув мені, щоб я біг за ним.

Він помчав уперед поміж кущами чагарника так швидко, що я насилу встигав за ним. Невдовзі я втратив його з очей, але одразу ж почув, як він гукає мене, і міг таким чином орієнтуватися за його голосом.

Лише кілька метрів відділяло нас від берега річки. Ми зайшли у воду. Попереду ступав Кумевава, пробуючи дно річки своїм довгим ножем. Ми озирнулися. З того місця, де ми стояли по пояс у воді, видно було, як стовбури, гілки і листя дерев, так само, як трава і земля навкруги, вкриваються мільйонами і мільйонами мурах. Усе зробилося чорним-чорнісіньким, немовби чийсь невидимий пензель пофарбував чорною фарбою весь навколишній пейзаж. Це видовище супроводилося шарудінням, яке тепер посилилося до оглушливого барабанного бою.

Раптом ми побачили, що й берег перед нами вкрився тонкою, але густою чорною ковдрою.

Ті мурахи-солдати показали, що вони навіть вогню не бояться. Вони атакували його, як запеклого ворога. Звичайно, перші двадцять чи тридцять тисяч мурах згорали, але по їхніх трупах і попелу проходили незліченні мільйони інших. Здавалося, що це незвичайне військо рухається в певному напрямі, легко долаючи всі перешкоди і знищуючи на своєму шляху кожну живу істоту, котра не встигла вчасно втекти.

Після того, як мурашине військо досягло вигину річки, я гадав, що тепер уже воно неодмінно кудись поверне. Але тут на березі почала збиратися сила-силенна мурах. Здавалося, ці небезпечні комахи спробують атакувати нас. Та я глянув на Кумеваву — і його спокій втішив і мене.

І тоді сталося таке, у що я не міг би повірити, якби все це не відбулося перед моїми враженими очима.

Багато мільйонів мурах зібралося на невеликій площинці й злилося у великий клубок. Спершу він був завбільшки як футбольний м'яч, але комахи з лісу і з землі наповзали й наповзали з усіх боків, щоб збільшити своїми тілами цей м'яч, аж поки він не став заввишки з метр. І тоді, ніби зрушена якоюсь магічною силою, ця величезна куля поволі покотилася до води. Досягши берега, вона попливла-покотилася за течією до середини широкої ріки. Досягши середини, куля рухалася вперед, аж поки допливла до протилежного берега.

Ми з Кумевавою мовчки дивилися на цю незвичайну подорож живого величезного м'яча. Лиш після того, як мурашина армія була вже на протилежному березі, я запитливо глянув на свого малого приятеля.

— Тепер м'яч розпадеться, — пояснив мені Кумевава. — Армія мурах рухатиметься в тому самому напрямі, як і дотоді. А на березі зостануться тільки ті мурахи, котрі були на поверхні клубка і загинули, щоб своїми тілами захистити інших.

— Яка дивовижна самопожертва! — вигукнув я. — Ми, люди, могли б багато чого навчитися у різних тварин.

Ми вийшли з води. Аж тепер я помітив, що ноги в нас укриті пухирями від укусів мурах.

Підійшовши до нашого вогнища, ми знайшли там лише купу попелу. На ній лежав скелет дикого кабана, білий-білісінький, геть обгризений крихітними хижими створіннями.

Кілька хвилин ми сумно дивилися на рештки нашої здобичі.

Потім Кумевава сказав:

— Така сама доля спіткає й людину, котра через поранення, хворобу чи міцний сон не втече своєчасно.

— Або яка видереться на дерево замість того, щоб увійти в воду, — додав я.

— Ньїкучап сам відповів на запитання, який звір найнебезпечніший у джунглях.

— Той, який щойно нас атакував. Я не знаю, чи старий Малоа вже висловив цю думку чи ні, але сьогоднішнього мого досвіду достатньо, щоб зробити такий висновок.

БИТВА З БРОНЕНОСЦЕМ

Залишивши позаду скелет єдиної нашої здобичі того ранку, ми почали заглиблюватись у праліс. А він дедалі густішав, і незабаром нам довелося прорубувати для себе стежку з допомогою мачете. Спочатку це робив Кумевава, та коли він стомився, на його місце став я.

Ми просувалися вперед дуже повільно. Гілки дерев раз у раз били нас так сильно, що від тих ударів усе тіло вкрилося синцями, а від уколів колючок на шкірі повідкривалися рани.

Коли попереду вже йшов я, Кумевава раптом схопив мене за пояс і так сильно потяг назад, що я впав на землю.

— Що ти робиш? — сердито вигукнув я. — Що за дитячі забавки?

— Лежи на землі, Ньїкучапе! — крикнув він і присів навпочіпки біля мене.

Кинувши погляд поперед себе, я побачив величезного удава-боа, різновид довжелезної змії, яка неквапливо розкручувалася з товстої гілки. Змія та мала, напевно, понад чотири метри завдовжки. Брунатні й чорні візерунки на тілі надавали своєрідної краси цьому страховиську. Проте за таких небезпечних обставин я не міг милуватися її красою.

Ми заклякли непорушно на землі, аж поки те страховидло розкрутилося з гілки й поповзло повільно у протилежному від нас напрямі.

Я знав, що ця змія не отруйна, однак дуже небезпечна. Вона спершу обвиває свою жертву — звіра чи людину, потім могутніми обіймами ламає їй усі кості, щоб зрештою заковтнути її. Боа має здатність неймовірно широко роззявляти свою пащу. Та коли змія проковтне вепра чи яку-небудь іншу велику тварину, черево її так роздимається, що вона зовсім не може рухатись і тому десь тижнів зо два лежить на тому самому місці, де проковтнула свою жертву, аж поки цілком перетравить її. У цей час боа не становить ніякої небезпеки, і його можна легко вбити чи спіймати для будь-якого зоопарку.

Коли змія зникла серед зелені джунглів, ми підвелися з землі, і я знову подякував моєму юному приятелеві, що він і цього разу врятував мене від великої небезпеки.

— Хто добре дивиться, той має два життя, — зауважив на те Кумевава словами старого Малоа.

— Двох життів для мене було б замало у цих джунглях, де небезпека чатує на кожному кроці,— відповів я.

— Коли Ньїкучап хоче жити довго, то хай приходить жити в джунглях з племенем каража й дізнається про небезпеки в джунглях. Як Ньїкучап хоче, Кумевава спитає вождя Ватау.

Кумевава говорив це, опустивши очі, ніби уникав мого погляду. Я зрозумів, що він цілком серйозно запрошує мене. Але слова, з допомогою яких він зробив свою пропозицію, давали мені змогу й не прийняти її, якщо я того не бажаю. Не надавши особливої уваги його словам, я відповів:

— Так, так, я з великим задоволенням приїхав би ще колись сюди, до мирного і сповненого небезпек життя серед ваших людей, але тепер мушу повертатися додому по великій воді.

Після довгого мовчання так само серйозно хлопчик спитав:

— Може, ти вирушиш на небесному човні?

Я ствердно кивнув головою на його запитання, зрозумівши, що він має на увазі літак.

Деякий час ми мовчки йшли ледь помітною лісовою стежкою. Біля одного засохлого дерева мій юний приятель спинився й почав уважно прислухатись. Ліворуч від нас щось рухалося.

Одразу по тому показався й винуватець шуму: це був броненосець, такий великий, якого мені зроду не доводилось бачити. Завбільшки він був як добре вгодований кабанчик, тіло його було вкрите панцером з білих пластинок, розділених на три частини: передню, середню й задню. На голові в нього я помітив трикутний шматок такого самого панцера, і довгий хвіст теж був обкладений кістяними кільцями.

Помітивши нас, панцерник згорнувся в клубок так, що захисна броня покрила все його тіло, і перетворився на тверду кістяну кулю.

Кумевава підняв його. Та якраз тоді, коли хлопець приготувався зв'язати свою здобич шнуром, панцерник умить вивернувся з рук малого індіанця і з блискавичною швидкістю поповз у гущавину лісу.

Кумевава одразу кинувся слідом за втікачем, але незабаром усіяний тернами кущ перепинив йому дорогу, і він змушений був облишити переслідування. Я побіг, щоб допомогти йому зробити стежку, розрубуючи ліани, та було вже пізно. Ми тільки побачили, як панцерник

ковзнув у розколину на невеликому пагорку. То, певно, була його печера.

— Кумеваво, мені дуже шкода, що панцерник утік від нас, — промовив я, бажаючи хоч трохи втішити його. — Це вже сьогодні друга втрачена здобич.

— Здобич ще не зовсім втрачена. Малоа, старий індіанець, повчає: "Спробуй усе, а тоді вже кажи "неможливо"". Ми спробуємо димом вигнати його з печери. Треба знову розпалити вогонь.

І мій юний приятель присів навпочіпки з двома сухими гілочками в руках і почав швидко терти їх одна об одну. Це тривало, мабуть, хвилин з десять. Нарешті спалахнув вогонь.

Тим часом я назбирав досить багато сухих гілок та іхмизу, і невдовзі перед нами весело потріскувало багаття. За порадою Кумевави ми запхали палаючі гілочки, поклавши на них зверху побільше сухої трави, у розколину, в якій зник панцерник.

Після цього малий індіанець зрізав своїм мачете свіжий довгий листок пальми й сплів із нього велике віяло. Присівши навпочіпки перед тунелем-розколиною, він почав помахувати віялом так, що весь дим заганявся всередину печери. Крім того, він попросив мене назбирати якомога більше гілок і листя, яке дає найгустіший дим.

Кумевава ні на мить не припиняв своєї роботи, швидко-швидко махаючи віялом. Усе його тіло зросилося потом — він струминками стікав із нього. Через якийсь час я замінив його і тільки тоді переконався, яка це важка робота. І з мене теж витекли цілі річки поту.

У печері вже, певно, було повнісінько диму, бо струминки його почали виходити крізь кілька щілин на поверхню землі.

Всередині печери чулися сильні удари тіла звіра об стіни.

— Броненосець нервує! — сказав малий мисливець. — Він уже не знає, що робити. Лютує й бігає з одного боку до другого, щоб розбити стіну й вийти.

Безперечно, від густого диму бідолашний звір задихався.

Але Кумевава був задоволений. Не тому, що йому хотілося мучити звірів. Ні! Хлопець любив їх. Та, як кожен мисливець, він змагався, боровся зі звіром, і його єдиною метою було перемогти — перемогти за всяку ціну. Звір удається до своїх хитрощів, а мисливець — до своїх, і перемагає той, хто перехитрить іншого.

Раптом броненосець, геть очманілий від диму, показався перед нами серед палаючих гілок.

Малий мисливець мерщій облишив віяло й кинувся до входу в печеру, щоб схопити броненосця. А той, не розгубившись, різко повернувся, щоб знову чкурнути в свою не вельми затишну схованку. Він волів краще задихнутися, аніж потрапити до рук свого ворога — мисливця.

Та в останню мить Кумевава все-таки встиг схопити його обома руками за хвіст.

— Ньїкучапе, Ньїкучапе... Допоможи! — закричав хлопець, якого броненосець щосили тягнув у печеру.

Я підскочив, схопився обіруч за хвіст, укритий кістяними лусочками, й почав тягти броненосця разом із Кумевавою. Та навіть удвох ми ледве могли опиратися великій силі цієї розлюченої тварини. Уп'явшись пазурами в землю на дні печери, броненосець марно намагався врятуватися від нас. Нарешті нам пощастило витягти його із схованки.

Одного удару рукояткою мачете по голові було досить, щоб оглушити звіра. Тепер ми могли спокійно перев'язати його, як пакунок.

Обидва ми були вельми задоволені й посідали трохи перепочити. Я вголос висловив свою думку:

— Добре було б дістати десь трохи свіжої води. Мене мучить спрага.

Кумевава мовчки підвівся й підійшов до ліани, що звисала з гілки дерева. Двома ударами мачете хлопець відрізав великий шмат ліани завдовжки з метр і подав мені.

— Ось тобі вода. Пий, Ньїкучапе! — сказав він.

Я всміхнувся, гадаючи, що він жартує. Помітивши мою недовіру, хлопець підніс один край ліани до рота, а другий підняв трохи вище. Тої ж миті з ліани, наче з якогось джерела, потекла вода.

Страшенно здивований, я зробив так само, втамувавши спрагу чистою й свіжою водою.

— Хіба Ньїкучап не знав про "водяну лілію"?

— Ні. Просто диво, коли ти встиг навчитися всього цього, Кумеваво?

— Час і потреба — найкращі вчителі. Ти вже знаєш, хто так каже.

— Авжеж, це Малоа, старий мудрець амазонських джунглів!

ОСТАННІЙ ВЕЧІР У ДЖУНГЛЯХ

Ми повертались до нашого табору. Гребти довелось проти течії річки. На дні човна лежали, крім пакунка з черепашачими яйцями і міцно

зв'язаного броненосця, ще й лісовий індик та двійко червоно-жовтих папуг. Пташок Кумевава вполював стрілою. Я переконався, що з сорокаметрової відстані він влучає у ціль без промаху, але може несхибно спрямувати стрілу й на стометрову відстань.

Коли я потиснув хлопцеві руку, радіючи з його вправності, він на те відказав, що дорослі індіанські мисливці стріляють удвічі далі, ніж він, і також несхибно.

Веслуючи цілу годину, ми підпливли нарешті до нашого суденця, яке знаходилося тепер, на радість нам, уже зовсім близько до берега, і більша частина його виступала над водою. Отже, ремонтно-рятувальні роботи посувалися успішно.

Підійшовши ще ближче до судна, ми змогли розгледіти на березі всіх пасажирів, які вишикувалися в ряд уздовж каната й гуртом налягали на нього, підтягаючи наше судно до берега й водночас піднімаючи його.

Помітивши човен, капітан оголосив перерву. Пасажири оточили нас. Жінки, котрі сиділи коло вогнища, також прибігли подивитись.

Правду кажучи, не так ми самі з Кумевавою були об'єктом уваги, як та здобич, котру ми привезли. Адже з раннього ранку, відколи почалися роботи, і досі, а був уже полудень, вони нічого не їли. Тим-то й зрозуміло, що всі думали про смачні наїдки; які ми, можливо, привеземо з полювання, і про те, чи вистачить їх, щоб нагодувати всіх у таборі. Коли ми розіклали здобич на березі, це спричинило вибух загальної радості, бо з'ясувалося, що ми привезли з собою значно більше, ніж треба було для доброго обіду. Троє юнаків підняли малого мисливця на плечі й веселим маршем, з вигуками й сміхом, обнесли його навколо багаття.

— Ти чудовий мисливець, якщо можеш прогодувати тридцять осіб. Я не знаю, що б ми робили без тебе, — промовив літній чоловік, який збирав для Кумевави гроші.

Та Кумевава поводився так, ніби й не чув цих похвальних слів. Тільки стиха всміхався.

Потім чоловіки знову пішли витягати судно, а ми удвох з Кумевавою та ще кілька жінок заходилися чистити впольовану здобич і готувати обід.

Після цього малий індіанець заглибився в ліс і за кілька хвилин повернувся до вогнища з пучечком листків у руці. То була дикоросла цибуля, яка дуже добре згодилася для того, щоб трохи присмачити наш нашвидкоруч приготовлений обід, бо ніяких інших приправ ми не мали. Потім хлопець приніс іще кілька шматочків кори якогось дерева й почав ретельно розтирати їх між двома каменями на порошок. Той порошок мав смак червоного перцю, і невеличкої його кількості цілком вистачило на те, щоб зовсім змінити смак страви.

— Раз… два… три… разом! — чувся голос капітана.

До нас долинали різні голоси й звуки від берега, де трудилися матроси й пасажири, і щоразу судно посувалося на півметра — ривками. Нарешті почувся якийсь тріск — цей звук виник від тертя каната об стовбур дерева, і ми побачили, що судно наше поволеньки-поволі рушило до берега.

Пересвідчившись, що біля вогнища обійдуться й без мене, бо жінки самі готували обід, я приєднався до чоловіків на березі, ухопився й собі за канат і почав тягти судно разом з усіма.

— Обід готовий! — гукнула нараз одна з жінок.

Ніби за наказом, усі ми, на чолі з капітаном, полишили роботу й бігом подалися до вогнища, звідки чути було пахощі печені.

Черепашачі яйця й м'ясо броненосця поділили між усіма, а птицю залишили на вечерю.

М'ясо броненосця було біле й м'яке. Дарма що ніхто з нас ніколи доти не їв його, усі визнали, що воно дуже смачне.

Пополудні ми працювали далі — витягали судно. Коли ніс його було вже піднято дуже високо, ми прив'язали канат до корми, щоб і її витягти на берег.

До вечора і цю роботу було закінчено. Тепер ми могли ясно бачити те місце, де підводний стовбур зробив пробоїну в боковій частині суденця. Було проломлено тільки дві дошки.

Капітан запевнив нас, що все це можна легко відремонтувати протягом наступного ранку.

Отож, напевно, другого дня пополудні ми зможемо рушити далі.

— Виходить, завтра ми проведемо тут наш останній день? — спитав я з сумом, думаючи про те, що мені доведеться розлучитися з моїм маленьким другом.

— Авжеж, — відповів капітан, — і я певен, що ніхто з нас не пожалкує за цим.

Я не хотів заперечувати йому, отож промовчав. Водночас я помітив, що Кумевава кинув на мене погляд, у якому я виразно прочитав смуток.

Роботу було завершено, і тепер дехто з пасажирів відпочивав, дехто мився на березі річки.

— Ньїкучапе, ходімо, щось побачиш, — сказав Кумевава.

І він повів мене у глиб лісу, куди ще проникали останні промені сонця.

— Я гуляв тут поблизу і знайшов стежку. Нею звірі увечері і вранці ходять до річки пити воду. Чи Ньїкучап хоче піти зі мною — побачити звірів?

Звичайно, я хотів цього.

Кумевава показав мені стежку. Вона була геть уся поцяткована слідами. Деякі з них малий індіанець розшифрував мені. Він читав ті сліди, як розгорнуту книжку.

Ми вилізли на високе дерево поблизу річки. Тут ми надійно вмостилися на двох товстих гіллях, звідки відкривалася широка панорама: і річку, і стежку видно було, мов на долоні.

Тільки-но ми зручно всілися на дереві, ніби в ложі театру, як почули звуки, схожі на дитяче схлипування.

— Що це таке? — спитав я.

— Мавпи, — тихо відповів Кумевава і поклав вказівний палець собі на губи, даючи мені зрозуміти, що я мушу мовчати, аби мавпи нас не почули.

І для цього були всі підстави. За хвилину гілка на сусідньому дереві заворушилась і з неї почала спускатися на землю ціла мавпяча родина.

Слідом за великим самцем спустилась трохи менша за нього самиця, несучи на спині мавпенятко. Усі вони були брунатного кольору, з довгими гнучкими хвостами. Мавпи підійшли до води і, напившись, почали купатися, пустувати. І мале мавпенятко також дістало повну гігієнічну процедуру, про що, звичайно, подбала мати.

Раптом нашу увагу привернув якийсь рух на стежці під нами. Там з'явився мурахоїд, котрий, повільно й велично погойдуючись, прямував до води. Був цей звір завбільшки як великий собака, а довгий хвіст його, вигнутий дугою, похитувався при кожному кроці. Але найдивнішою була голова. Тонка й дуже довга, чи не на півметра, вона закінчувалася гострокутником. Час від часу звір роззявляв рота, щоб вистромити довгий тоненький язик, яким він підбирав зі стежки мурашок. Довга шерсть його була чорного кольору з білою смугою на тулубі й на хвості. Мурахоїд мав великі закручені пазури на лапах, через що рухався незграбно. Та, незважаючи на це, звір був по-своєму гарний. У його рухах було щось таке величне, що, дивлячись на нього, ми затамували подих.

Раптом Кумевава схопив мене за руку. Що ж так схвилювало його? Обернувшись у той бік, куди був спрямований його погляд, я побачив уже знайомого жовтого ягуара з поцяткованою чорними плямами шерстю. Ритмічними й нечутними кроками ступав він по стежці, наближаючись до води. Та цього разу в його поважних манерах було щось ніби легковажне, безтурботне.

Моє серце забилось сильніше. Я знав, що за три метри під нами проходить у цю мить цар амазонських джунглів, хижий звір, перед яким усі мешканці пралісу тремтять від страху. Через те я був страшенно вражений тим, що побачив у наступні кілька секунд.

Ось ягуар підійшов до води. Я був певен, що зараз усі звірі вмить порозбігаються, щоб урятувати своє життя. Але, на превеликий мій подив, нічого подібного не сталося.

Мавпи й далі спокійно бавилися зі своїм мавпенятком, мурахоїд ще не висунув із води своєї гострої голови, поки ягуар шукав для себе поряд вільної місцини. Він витяг уперед голову над водою і почав хлистати водичку язиком, неначе здоровезний котяра.

Я кинув вражений погляд на свого малого приятеля, чекаючи пояснення.

— Уранці й увечері під час водопою у джунглях панує мир… Звірі не нападають одне на одного, — прошепотів мені Кумевава. Тепер я все зрозумів. Звірі ніби мають домовленість про перемир'я на світанкові й надвечірні години, коли навіть найлютіші вороги мирно зустрічаються біля водопою.

Напившись досхочу, ягуар двічі потягнувся й позіхнув. Потім вилизав язиком свою шерсть і знову повернувся у джунглі, звідки щойно прийшов.

Через кілька хвилин після того, як ягуар зник з очей, з'явився інший великий звір — тапір. Одразу за ним підійшла трохи менша самиця. Вони скидалися на великих свиней, а може, були навіть трохи більші. Носи в них були довгі й звисали донизу, неначе хоботи. Тапіри — то єдині товстошкірі тварини в приамазонських джунглях.

Поки подружня пара тапірів купалася, пустотливо перекочуючись у неглибокій воді, інші звірі один за одним поверталися до лісу.

Тим часом Кумевава вибрав найміцнішу зі своїх стріл, перевірив, чи правильно її вставлено, і завмер напоготові.

Так він чекав кілька хвилин, поки тапіри скінчили купання й рушили стежкою до джунглів. Самиця йшла попереду.

Тоді малий мисливець з усієї сили натягнув лук і випустив стрілу. Вона глибоко вп'ялася в потилицю самця. Постріл був такий несхибний, що тапір тої ж миті впав і застиг. Якби стріла влучила в якесь інше місце, звір міг би ще довго бігти лісом, поки не впав би.

Ми швидко спустилися з дерева й спробували підняти звіра, щоб дотягти його до нашого табору. Але нам не вдалося навіть зрушити його з місця. Тапір важив, мабуть, кілограмів півтораста.

Отож ми пішли до табору й покликали собі на допомогу з десяток моїх супутників. Четверо з них несли смолоскипи, бо тим часом споночіло, а інші з великими зусиллями потягли звіра до вогнища.

Коли ми підійшли туди, розміри вбитого тапіра викликали загальне захоплення. До нього долучалася й радість: адже тепер ми були забезпечені їжею на весь завтрашній день.

Четверо чоловіків заходилися білувати й тельбушити тапіра. Повідрізавши окремі частини туші, розвісили їх на гілках сусіднього дерева. Чоловіки мусили удвох піднімати один окіст тапіра — він був більший за окіст кабана.

Ми заговорили про те, чи варто одразу засмажити його, чи краще залишити цю роботу на завтрашній день. Хтось поцікавився, що думає про це малий мисливець.

Кумевава відповів:

— Малоа каже: "Сире м'ясо приваблює звірів, засмажене — людей".

Правду кажучи, ми не зрозуміли, що він цим хоче сказати, і тільки усміхнулися, ніби почули влучний дотеп.

Лише трохи перегодя ми збагнули глибокий зміст цих слів.

ДРУЖБА МІЖ ЛЮДИНОЮ І ЗВІРОМ

— Ньїкучапе, нам сьогодні останній день бути разом. Після обіду ти попливеш судном, а я повернуся в джунглі.

Кумевава сказав мені ці слова з усмішкою на губах. Проте я відчув, що йому надзвичайно хотілося б продовжити наше спілкування.

На світанку прохолода звела нас усіх докупи навколо багаття. Біля нього лежали великі шматки м'яса тапіра, якого ми змушені були засмажити минулої ночі, бо дух сирого м'яса міг привабити ягуара, а боронитися від нього ми могли тільки вогнем.

— Принаймні на два дні ми забезпечені харчами завдяки малому індіанцеві. Пропоную додати трохи грошей до тих, що вже зібрані,— сказав літній чоловік, який уже робив це раніше.

І кожен укинув ще по кілька монет у торбинку.

Поки це відбувалося, Кумевава звернувся до мене:

— Було б добре, щоб ви взяли з собою ще й трохи фруктів.

— Авжеж, це було б дуже добре.

— Ходімо зі мною, пошукаємо ананасів.

Ми рушили у глиб джунглів стежечкою, яку самі вчора втоптали.

Після довгого мовчання я спитав у хлопця:

— Звідки ти знаєш, що десь тут поблизу є ананаси?

— У тапіра, якого ми вчора вполювали, були маленькі ананасові колючки в носі. Він їх не відчуває, бо має товсту шкіру. Тапір їв години за дві перед смертю. У шлунку в нього були ще свіжі листочки.

Раптом мій малий приятель спинився й схопив мене за руку. Він уважно прислухався. Потім очима показав мені на невеличку галявину, оточену чагарником. Там я побачив видовище, яке вельми здивувало мене: дві гарненькі досить великі сарни безтурботно паслися там, навіть не помічаючи нашої присутності.

Я пошепки спитав у хлопця:

— Чи м'ясо сарни їстівне?

— О, дуже смачне, — відповів Кумевава теж пошепки.

Так ми простояли нерухомо ще якийсь час, коли це малий мисливець почав якось дивно насвистувати, очевидно, імітуючи клич сарни. Сарни підвели голови і з цікавістю подивилися в наш бік. Вуха їх нашорошились.

І тоді сталося щось зовсім несподіване.

Хлопчик притулив стрілу і лук до дерева й повільними легкими кроками рушив до сарн. Він підійшов до них зовсім близько, а тварини спокійно стояли на місці, дивлячись йому просто в очі.

Кумевава почав гладити блискучу шерсть на шиї одної з них. Сарна охоче дозволила йому пестити себе. Потім він почав гладити її по спині. Далі хлопчик обняв її за шию й притулився щокою до її голови.

— Сарни люблять пестощі. Підійди-но сюди, Ньїкучапе!

Я наблизився до них поволі, щоб не наполохати тварин різким рухом. Одна з них дозволила й мені погладити їй шию і спину.

Потім, зовсім несподівано, без будь-якої видимої причини, вона раптом підстрибнула. Тоді й друга сарна теж злякалася, і обидві неквапливими стрибками зникли у джунглях.

— Я дуже люблю тварин, — сказав хлопчик. — Кумевава хоче їх пестити, говорити з ними й бути їхнім добрим другом, а не ворогом із стрілою у руці.

Ця раптова зміна надзвичайно здивувала мене. Досі я спостерігав хлопчину тільки як мисливця, і мені здавалося, що у звірах він бачить лише здобич.

Помітивши моє здивування, він поспішив пояснити:

— Тепер усі твої товариші мають доволі їжі. Отож мені не треба більше полювати. Старий Малоа каже: "Звір убиває іншого звіра тільки тоді, коли він голодний. Людина не повинна бути гіршою за звіра!"

Тепер я починав бачити й інший бік характеру мого юного друга.

Кумевара знову взяв у руку свою зброю, і ми рушили далі. Ішли так, не спиняючись, цілу годину.

Сонячне проміння вже осявало найвищі гілки дерев. Це надавало якихось особливих чар світанковому лісу.

Під сусіднім кущем почулося шарудіння. Ми обидва водночас побачили черепаху, завбільшки як половина футбольного м'яча. Черепаха теж помітила нас і побігла, щоб десь заховатися. Я погнався за нею, намагаючись схопити її, але це мені ніяк не вдавалося. Панцир у

неї був слизький, а до того ж вона мала пазурі, які здавалися мені небезпечними.

Мій малий супутник мовчки спостерігав за моїми незграбними рухами й посміхався. Нарешті, побачивши, що тварина от-от може вислизнути з наших рук, він підбіг до мене й одним спритним рухом лука перевернув черепаху на спину.

Отак вона й лежала, дригаючи лапками, не в змозі ні перевернутися, ні зрушити з місця.

Та от Кумевава підняв нашу жертву й сказав:

— Її нам вистачить на сніданок.

Ударом мачете він оглушив черепаху й поклав її разом із панцирем на вогонь, який я встиг уже швиденько розвести.

КУМЕВАВА ПОЛЮБЛЯЄ МЕД

Поки ми снідали біля вогню, підсмажуючи черепаху, погляд Кумевави, як завжди, був насторожі. Він озирав водночас найвищі гілки дерев і землю навколо. З однаковою легкістю він міг розгледіти як сліди тапіра на землі, так і гніздо пташки, сховане на гілці серед густого листя.

Раптом хлопець спитав мене:

— А ти любиш мед?

— Звичайно, люблю. Та краще не будемо говорити про те, чого у нас немає.

— Нема нічого смачнішого за ананас із медом. Ананаси ми скоро матимемо, а поки ти запікатимеш черепаху, я постараюсь роздобути для нас он із того дерева меду. Бачиш у стовбурі дірочки, там, у вишині?

Він показував мені кудись далеко й високо, але я нічогісінько не міг розгледіти.

Хлопчина вирішив спершу приготувати посудину, в яку міг би набрати меду.

Для цього він зрубав бамбукову тростину. Потім акуратно вкоротив її, відрізавши шматок під одним із потовщених вузлів так, що нижній край тростини був закупорений тим вузлом. Верхній край він розрізав під сусіднім вузлом, залишивши його відкритим. Тепер у нас уже була літрова посудина.

Проте цього йому здалося замало, і він так само зробив іще одну посудину.

Щоб звільнити руки, Кумевава вирішив повісити ті посудини собі через плече. Але я не уявляв, як він зможе це зробити. А він, не розгубившись, підійшов до високого дерева із світлою корою. Ударом мачете розрубав кору над землею, узявся за надрубаний край руками і, сильно тяґнучи його, відділив від дерева довгу смужку. Під його дужими руками вся ця довга стрічка кори легко відділилася од дерева — від землі аж до перших гілок — і тільки там відірвалася.

Тоді Кумевава спритно віддер внутрішній еластичний шар кори від твердого зовнішнього її шару. Цією шворкою він зв'язав обидві посудини і, зробивши довгі петлі, почепив їх собі через плече. Потім обв'язався ще кількома довгими шворками.

Приготувавшись отак, хлопець підійшов до струмка, що відділяв нас від медоносного дерева. Тепер треба було перейти той струмок у

глибокому ярку, на березі якого ріс густий колючий чагарник. Кумеваві страшенно не хотілося туди спускатися. Отож, роздивившись навколо, він одрізав шматок ліани, що нарівні з головою спадав з гілки, потім повис на ній, щоб випробувати її міцність. А тоді, обхопивши ліану руками й ногами, високо підстрибнув, розгойдався й умить перелетів через струмок.

Приземлившись на протилежному березі, він так, ніби нічого не сталося, почав видиратися на дерево з медом.

Це виявилося не зовсім легкою справою, бо дерево було товсте й мало гладеньку кору. Тоді Кумевава, не довго думаючи, обвив собі ноги — у формі вісімки — довгим міцним шнуром. Спираючись на цей пристрій, він почав поволі підніматися по стовбуру, хоч це й вимагало великого напруження сил.

Отак хлопець дістався на висоту десяти метрів над землею. Тут він зняв міцні шворки з ніг і прив'язав себе до дерева за талію. Тепер він міг вільно рухати руками, не боячись, що впаде на землю.

З допомогою мачете він почав розширювати отвір у дуплі. Одразу ж за першим ударом мачете почулося дзижчання в дуплявому стовбурі. Адже в тому дуплі жили дикі бджоли. На щастя, вони не жалять так, як домашні бджоли. Інакше мій малий приятель був би геть покусаний сотнями бджіл.

Я бачив, як Кумевава встромив руку в дупло, витяг звідти бджолиний стільник і почав вичавлювати з нього мед у бамбукову посудину. Він проробив цю операцію кілька разів, час від часу облизуючи руку й примовляючи:

— Ох, який же смачний цей мед! Певно, нічого смачнішого за нього немає в усьому світі!..

Коли обидві посудини було наповнено вщерть, Кумевава спустився на землю. Знову вчепившись за ліану, перестрибнув через струмок і почастував мене медом. Мед і справді був дуже смачний.

Поки я розрізав на шматки запечену черепаху, Кумевава накрив обидві бамбукові посудини широкими листками і обв'язав їх шворкою. Тепер ці посудини можна було переносити, не боячись, що мед виллється.

Коли ми досхочу наїлися черепашачого м'яса, хлопець сказав:

— А знаєш, що я побачив згори? Що ми вже зовсім близько від ананасового поля. Ходімо туди!

І справді, не минуло й десяти хвилин, як ми вже підійшли до невеликого поля, густо поросло схожими на кактуси кущами з довгим, колючим мечоподібним листям. Я розгублено стояв перед полем, на якому бачив самі колючі терни.

— Оце і є ананаси, Ньїкучапе. Хіба ти не бачиш? — сказав Кумевава.

Справді, я не помічав плодів, аж поки ми не підійшли до цих їжакуватих кущів.

Кумевава просувався вперед дуже обережно, прорубуючи собі стежку з допомогою мачете й остерігаючись, щоб колючки не поранили його голого тіла. Та ось хлопець щось зрізав і підняв високо вгору жовтогарячий, завбільшки як диня, ананас. Він кинув плід мені, і я' хоробро спіймав його. Але вкрита колючками поверхня плода зробила мою першу зустріч із ним не вельми приємною.

А Кумевава тим часом, не озираючись на мене, й далі прокладав собі дорогу крізь густі зарості колючого чагарника, раз у раз кидаючи мені до ніг жовтогарячі плоди.

Нарешті я теж почав наслідувати його приклад, хоч мені було трохи соромно: дарма що на мені були високі чоботи, я побоювався колючок, серед яких малий босоногий індіанець так хоробро хазяйнував.

Настромившись не раз на колючі шипи — і не нарікаючи на біль — я теж зрештою сяк-так наловчився збирати ананаси. Через деякий час їх набралася така велика купа, що я вже думав над тим, чи зможемо ми їх донести. Я налічив тридцять п'ять ананасів.

Поки я лічив їх, хлопець очистив від шкурки й розрізав один із них на рівненькі кружальця. Потім намастив їх медом, і тоді я зміг переконатися, що мій малий приятель не перебільшував анітрохи: ми смакували справжнім делікатесом.

Щоб перенести зібрані плоди до нашого табору, ми вирізали дві палиці. Потім підвісили по вісім ананасів з обох кінців палиць, і кожен із нас поніс по одній палиці. Вони були такі важкі, що доводилося раз у раз перекладати їх з одного плеча на друге.

Обливаючись потом, але страшенно задоволені, ми повернулися до табору.

ПРОЩАННЯ ПО-ІНДІАНСЬКОМУ

Четверо чоловіків стояло по пояс у воді, ремонтуючи судно. Дірка на місці пробоїни вже зникла, і матроси покривали це місце воском, щоб зробити латку надійнішою.

Після обіду кожен дістав на десерт половину ананаса, а другу половину із собою на дорогу. Усі були дуже задоволені, бо то були єдині фрукти, які ми бачили протягом цих днів. А про ті захоплені вигуки, які вирвалися в кількох пасажирів, коли вони вперше в житті покуштували ананас із медом диких бджіл, я вже й не кажу!

Половина чоловіків підштовхувала судно до середини річки, а половина натягувала канат, пильнуючи, щоб воно не перехилилося набік. Нарешті наше суденце опинилося на глибині, надійно закріплене якорем. Матроси очищали від мулу палубу та внутрішні приміщення, кілька пасажирів допомагали їм. Інші познаходили свої валізи, повиносили їх на палубу і, розвішавши й розклавши одяг та різні інші речі, намагалися врятувати те, що ще можна було врятувати.

Тепер наше суденце нагадувало ярмарок найрізноманітніших речей. Багато валіз зовсім порозвалювалось від води.

Нараз знову пролунав голос того добродія, який збирав гроші для Кумевави.

— Хлопчику, від імені усіх я щиро дякую тобі за все, що ти зробив для нас. Візьми оцю торбинку грошей, які ми зібрали для тебе.

— Мені не треба грошей, — сказав Кумевава. — Усе, що мені треба, я можу знайти у лісі без грошей, а чого немає тут, без того я обійдуся.

Та літній чоловік усе одно перехилився над палубою до піроги й опустив у неї торбинку з грішми.

Я сидів у човні разом із Кумевавою. Він рвучко схопив мене за руку. Погляд його був прикутий до дна піроги.

Щоб не мовчати, я спитав його:

— Кумеваво, а ти був коли-небудь на судні?

— Ні, ніколи.

— Ходімо, я покажу тобі наше судно.

Капітан охоче дозволив, щоб я поводив хлопця по суденцю. Малий індіанець здивовано розглядав брудні й захаращені приміщення. Він навіть не помітив катастрофічних наслідків перебування суденця під водою.

Візит закінчився. Хлопчина готувався покинути наше судно. Ми ще затрималися на хвилинку. Тоді я скинув із голови тропічний шолом і простяг його хлопцеві:

— Візьми оцей шолом, він тобі стане в пригоді. А коли хто-небудь спитає, звідки він у тебе, скажи, що його подарував тобі твій друг Ньїкучап.

Кумевава взяв шолом, і очі його заблищали так, неначе їх зволожили сльозини. Потім спустився в свій човен. Губи його ледь ворухнулися, ніби він хотів щось сказати, але я не почув ні звуку.

Раптом він схопив у руки свій лук і стрілу, натягнув його, прицілився і вистрілив у напрямі жовтогарячого сонячного диска, що поринав у широку річку десь ген-ген удалині.

Стріла злетіла високо вгору, описала довгу аркодужну траєкторію й опустилася на воду.

Хлопчик і я провели стрілу поглядом. Потім він швидким рухом висмикнув орлине перо, яке стирчало в нього на потилиці і з яким він ніколи не розлучався, простяг його мені й сказав:

— Тримай оце! А мені треба поспішати, щоб знайти мою стрілу, перш ніж вона потоне!

І він почав щосили гребти за течією.

Ось він доплив до того місця, де впала стріла, але не спинився, а поплив у багато разів далі…

А я ще довго стояв на палубі, спершись на металеві поручні, й крутив між пальцями орлине перо… Кумевава та його пірога ставали дедалі меншими, аж поки їх зовсім не поглинули червоні й жовтогарячі смуги-промені неба і води.

— О! Цей хлопчина ошукав нас! — вигукнув один із пасажирів. — Він крадькома проніс торбинку з грішми й залишив її на судні.

Я ще раз озирнувся на захід. Та Кумевави вже й слід пропав.

Я зберіг його образ тільки в своїй уяві.

А ще — мудрість старого Малоа.

І орлине перо, з яким я не розлучаюсь до сьогоднішнього дня. У важкі хвилини життя я кручу його між пальцями. І тоді згадую мого малого приятеля з амазонських джунглів. Його оптимізм додає мені нової енергії. Я всміхаюся, і життя знову здається не таким уже й поганим…